

דין טומאת עם הארץ וגדרי הסט הזב

פרוש למשנה במסכת דמאי לפי כתב יד הרמב"ם

שנינו במשנה (דמאי ב, ג): "המקבל עליו להיות חבר... ואינו מתארח אצל עם הארץ ולא מארחו אצלו בכסותו". וביאר הרמב"ם בפירוש המשנה¹: "ולא מארחו בכסותו - כדי שלא יטמאנה, כמו שיתבאר בחגיגה". והעיר הר"י קאפח ז"ל שכן מופיע אמנם בכ"ק של הרמב"ם ז"ל, אך הנכון ככ"י תימן, ובמקום 'כדי שלא יטמאנה' יש לגרוס: 'כדי שלא יטמא בה', וכן הוא בנדפס, כלומר בגדי עם הארץ מדרס לפרושים.²

דהיינו, את המשפט של המשנה "ולא מארחו בכסותו" ניתן לפרש בשני אופנים. ניתן לפרשו כמוסב על כסות החבר, שאסור לו להציע כסותו לאורחו שהוא עם הארץ, כדי שעם הארץ לא יטמא את כסותו של החבר. כפירוש זה נראה מכ"ק של הרמב"ם, שכתב "כדי שלא יטמאנה", רצונו לומר, שעם הארץ לא יטמא את הכסות.

ניתן גם לפרש "ולא מארחו בכסותו" כמוסב על כסות עם-הארץ, שאסור לעם הארץ להתארח אצל החבר כשהוא לבוש בבגדיו הוא, שהרי בגדי עם-הארץ מדרס לפרושים (חגיגה יח ע"ב), ואם עם-הארץ יבוא עם כסותו הטמאה, קיים חשש שהחבר ייטמא על ידה. ולכן על החבר לספק לעם הארץ כסות טהורה משלו. וכן מתפרשת המשנה לפי הנוסח שבכ"י תימן ובנדפס.

אלא שלכאורה פרוש זה צריך ביאור, שהרי אם החבר מספק לעם-הארץ כסות טהורה להתכסות בה, ועם הארץ אכן מתכסה בכסותו של החבר, נעשית הכסות של החבר בגדי עם הארץ וטמאה מדרס, ומה הועילו חכמים בתקנתם?

ואולם, ההנחה שעם-הארץ מטמא מדרס אינה מוסכמת ותלויה היא במחלוקת ראשונים. דהנה הר"ש (טהרות ז, ה) והתוספות (חגיגה יט ע"ב ד"ה בגדי, ועוד מקומות) האריכו להוכיח שאף שגזרו על בגדי עם-הארץ להיות מדרס לפרושים, היינו משום החשש שמא ישבה עליהם אשתו נדה, אבל העם-הארץ בעצמו אינו כזב, ואינו מטמא משכב ומושב ואינו מטמא בהסט ע"ש. ולפי שיטה זו, אם החבר מלביש את העם-הארץ בכסות טהורה, אין הכסות מיטמאת מדרס, ואין חשש שהחבר ייטמא ע"י כסות העם-הארץ.

1 ע"פ מהד' ר"י קאפח. כל ההפניות לפירוש המשנה הן למהדורה זו.

2 במבוא לספרו 'תיקון משנה' (עמ' כד), העיר הר"י שילת שליט"א על כך שלפעמים העדיף הרב קאפח את נוסח כ"י תימן על פני הנוסח שכתב הרמב"ם בכתב ידו ע"ש, והרי שלך לפניך.

דין טומאת עם הארץ וגדרי הסט הזב

אולם, התוספות רי"ד (חגיגה יט ע"ב ד"ה בגדי; חגיגה כו ע"א ד"ה וכן; נדה לג ע"ב ד"ה ואין) חולק על הר"ש וסיעתו, וסובר שגזרו על עם-הארץ להיות כזב לכל דבר, ועושה מדרס כזב ע"ש. ועיין רמב"ם (הלכות שאר אבות הטומאות יג, א) שכתב: "חמש מעלות עשו חכמים בבגדים ואלו הן, בגדי עם הארץ מדרס לאוכלי חוליהן בטהרה וכן עמי הארץ עצמן כזבין לטהרות³ כמו שביארנו" ע"ש. ועוד כתב (הלכות מטמאי משכב ומושב י, א): "עם הארץ אע"פ שישראל הוא וישנו בתורה ובמצוות, הרי הוא בחזקת טמא ובגדיו מדרס לטהרות" ע"ש. ומשמע לכאורה שגם הרמב"ם הולך בשיטה זו שעם-הארץ נחשב כזב לכל דבר, ולא כשיטת הר"ש והתוספות הנ"ל. (וראה עוד מאירי חגיגה יח ע"א ד"ה בגדי מה שכתב בשם גדולי המפרשים ע"ש).

ואם אכן סובר הרמב"ם כשיטה זו, שגזרו על עם-הארץ בעצמו להיות כזב, ושהוא מטמא בהסט ועושה משכב ומושב, יובן גם הנוסח שבפירוש המשנה כ"ק של הרמב"ם הנ"ל. שהרי לפי שיטה זו, לא יתכן לפרש "ולא מארחו בכסותו" כמוסב על כסות עם הארץ, ושכוונת המשנה היא שעל החבר לספק כסות טהורה משלו לעם הארץ, שהרי אם כן מיד בלבשו את בגדי החבר, נטמאים הבגדים מדרס, ומה הועילו חכמים בתקנתם?! ובעל כורחנו עלינו לפרש "ולא מארחו בכסותו" כחוזר על כסותו של החבר, שהחבר לא ייתן בגדים לעם-הארץ, כדי שהעם-הארץ לא יטמא את בגדי החבר במדרס. וזהו שכתב הרמב"ם "ולא מארחו בכסותו כדי שלא יטמאנה" - כלומר, כדי שהעם-הארץ לא יטמא את הכסות בטומאת מדרס.

ואולם הראשונים הרבו להקשות על שיטה זו, ואף שבתוס' רי"ד נדה שם כתב שבספר הלקט תירץ כל הקושיות המוכיחות שעם-הארץ אינו כזב, אבל ספרו זה לא הגיע אלינו בעו"ה, ועל כן ננסה בעצמנו בע"ה ליישב את הקושיות באופן שמתאים לשיטת הרמב"ם.⁴ וזה החלי בס"ד.

דין עם הארץ לענין משכב ומושב

שנינו במשנה (טהרות ז, 1):

הגנבים שנכנסו לבית, אינו טמא אלא מקום רגלי הגנבים, ומה הם מטמאים?
אוכלין ומשקין וכלי חרס פתוחים אבל לא המשכבות והמושבות וכלי חרס
המוקפין צמיד פתיל, ואם יש עמהן עובד כוכבים או אשה הכל טמא.

ומוכח מזה שהעם-הארץ בעצמו אינו עושה משכב ומושב ואינו מטמא בהסט, שהרי רק כאשר מתלווה אליו גוי או אישה נטמאו משכבות ומושבות במדרס וכלי חרס בהסט - אבל עם-הארץ בעצמו אינו עושה משכב ומושב ואינו מטמא בהסט, וקשה לסוברים

3 נראה לי שכוונת הרמב"ם במה שכתב 'לטהרות' היא שחומרת טומאתו כזב היא לענין לטמא טהרות, אבל להטהר אינו נידון כזב ואין צריך ז' נקיים, וכמבואר בנדה לג ע"ב דרו"ק.

4 מאמר זה יעסוק רק באותן הקושיות שלא מצאתי להן תרוץ מספיק בראשונים ובאחרונים.

שעם-הארץ עושה משכב ומטמא הסט? (ר"ש טהרות שם; תוס' חולין לה ע"ב ד"ה שמא; חגיגה יט ע"ב ד"ה בגדי; נדה לד ע"א ד"ה בועל).

אולם, כבר כתב הרמב"ם בפירוש המשנה טהרות ז, ד שאישה מרבה להתעסק ולבדוק במה שאינו שייך לה ע"ש, ולפי זה יש לומר שמה שחוששים לטומאת המשכבות והמושבות וכלי חרס המוקפין צמיד פתיל רק אם היה עם הגנב אישה או גוי, הוא מפני שאלה נוגעים בכל דבר ולא חוששים. ובאמת, גם גנב עם-הארץ בעצמו היה מטמא כל הדברים האלה, אלא שאע"פ שהוא גנב, מכל מקום אינו נוגע אלא במה שהוא רוצה לגנוב, אבל אישה או גוי מחטטים בכל דבר. וזהו שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה (טהרות ז, ו):

הגנבים כל שבדרכם לבד הוא שהוא בחזקת טומאה לפי שאינם נוהגים בחופשיות בבית מפחדם שייראו, ואם היה עמהם גוי שהוא כזב לכל דבריו ומטמא משכב ומושב או אשה, הרי כל מה שבדרכם בחזקת טומאה ואפילו המשכבות והמושבות.

רצונו לומר, שהגנב עצמו חושש מלבזבז זמן בתוך הבית של הזולת, ואינו נוגע בדברים שאינו מתכוון לגנוב, אלא אם כן מדובר בדברים שקל מאד להגיע אליהם והעיסוק בהם אינו כרוך בסיכון, ולכן אוכלין ומשקין וכלי חרס פתוחין טמאים, דלמא נגע בהם. אבל לא ירהיב עוז בעצמו לשכב או לישב על מטה או כסא, וגם לא יבזבז זמן להתעסק עם כלים מוקפים צמיד פתיל. מה שאין כן גוי או אישה, מתעסקים בכל מה שבדרכם, ולא חוששים שמא ייתפסו, ולכן נוהגים בחופשיות ומוכנים אפילו לשבת על ספה, באמצע מעשה הגניבה. ומכיוון שעושין משכב ומושב ומטמאין הסט, לכן אם היו שם משכבות ומושבות או כלי חרס מוקפין צמיד פתיל, טמאים.

ולפי זה, אין משם ראייה כלל שעם-הארץ אינו עושה משכב ומטמא בהסט, דלעולם אימא לך שדינו כזב לכל דבר, אלא שבמצבו כגנב נזהר הוא מלחטט יותר מדי.

ואדרבא, מן המשנה הקודמת לזו (טהרות ז, ה) משמע שעם-הארץ אכן עושה משכב ומטמא בהסט (וכמו שכבר העיר על כך הרי"ד בחגיגה כו ע"ב ע"ש). וז"ל המשנה:

המניח עם הארץ בתוך ביתו לשמרו, בזמן שהוא (ר"ל, בעה"ב) רואה את הנכנסין ואת היוצאין, האכלין והמשקין וכלי חרס הפתוחין טמאין, אבל המשכבות והמושבות וכלי חרס המוקפין צמיד פתיל טהורין. אם אינו רואה לא את הנכנסין ולא את היוצאין אפילו מובל אפילו כפות הכל טמא.

בעלי התוס' פירשו שהכול טמא מפני שחוששים לכניסת גוי או אישה ע"ש, אבל כל זה לא נזכר במשנה ההיא (אלא במשנה שלאחריה). בפשוטו נראה לכאורה שהכול טמא מפני שהעם-הארץ בעצמו מטמא את הכול. וכן משמע ממה שכתב הרמב"ם שם בפירוש המשנה:

לא גזרנו עליהם (על משכב ומושב וכלי חרס מוקפין צמיד פתיל) טומאה עד שיתיחד עם הארץ בהן לבדו ללא פחד וללא פקוח הרואהו... כיון שהבית נמצא ברשות עם הארץ נעשה כביתו של עם הארץ אשר הכל טמא.

דין טומאת עם הארץ וגדרי הסט הזב

הרי שעם-הארץ בעצמו מטמא כזב, אלא שאם חושש מפני הרואה, לא יסתובב ולא ישב או יגע בכל מיני דברים, אבל אם אינו מפחד והוא יכול להתנהג בבית שנתון לשמירות כבביתו הוא, אזי הכול נטמא.

וכן נראה גם ממשנה אחרת (טהרות ח, א): "הדר אם עם-הארץ בחצר ושכח כלים בחצר אפילו חביות מוקפות צמיד פתיל או תנור מוקף צמיד פתיל הרי אלו טמאין" ע"ש, וכתב הרמב"ם בפירושו המשנה:

כבר ידעת כי החצר... כל השכנים משתמשין בה, ואף על פי שהתנור בנוי ואי אפשר להסיטו והוא גם מוקף צמיד פתיל ואינו מטמא מגבו, הרי מחמת שלבו גס בחצר אפשר שיסיר את הצמיד פתיל ויחזירנו.

ואם כנים אנו בזה, נמצא שהרמב"ם בפירושו המשנה דמאי נוסח כ"ק הולך לשיטתו שעם-הארץ הוא כזב ועושה משכב ומושב ומטמא בהסט ודו"ק.

והנה, ממה שכתב הרמב"ם בפירושו המשנה דמאי הנ"ל, יש להוכיח רק שיש לעם-הארץ טומאת מדרס, ואין הכרח משם שסובר שעם-הארץ מטמא בהסט. ואכן, יש מן הראשונים שסובר שעם-הארץ גזרו עליו לעשות מדרס אבל אינו מטמא בהסט (ריטב"א נדה לג ע"ב ד"ה אלמא בשם ר"ת). אולם, מכל מה שהבאנו למעלה מדברי הרמב"ם בפירושו לטהרות, מוכח שסובר שעם-הארץ מטמא בהסט, שהרי אין דרך אחרת לטמא כלי חרס מוקף צמיד פתיל.⁵ וכן משמע מסתימת לשון הרמב"ם בחיבורו, שעמי-הארץ עצמן כזבין, ומשמע לכל דבר. וא"כ נראה ברור ששיטת הרמב"ם היא כשיטת הרי"ד, שעם-הארץ מטמא גם בהסט. ומעתה עלינו ליישב קושיות הראשונים על הסוברים כן.

דין עם הארץ לענין טומאת הסט

גרסינן בגמרא (גיטין סב ע"א):

העיד ר' יוסי בן המשולם משום ר' יוחנן אחיו שאמר משום ר"א בן חסמא: אין עושין חלת עם הארץ בטהרה, אבל עושין עיסת חוליו בטהרה, ונוטל הימנה כדי חלה ומניחה בכפישא או באנחותא, וכשבא עם-הארץ ליטול, נוטל את שתיהן ואינו חושש; ואין עושין תרומת זיתיו בטהרה, אבל עושין זיתים חוליו בטהרה, ונוטל הימנה כדי תרומה ומניחה בכליו של חבר, וכשבא עם הארץ ליטול, נוטל את שתיהן ואינו חושש. וטעמא מאי? א"ר יוחנן: משום כדי חייו דגבל, ומשום כדי חייו דבדד... אמר מר: נוטל הימנה כדי חלה ומניחה בכפישא או באנחותא, וכשבא עם-הארץ ליטול, נוטל את שתיהן ואינו חושש. וליחוש דילמא נגע בה! דאמר' ליה: חזי, אי נגעת בה הדרא לטיבלא. וליחוש דילמא לא איכפת ליה! השתא לתקוני קא מיכוין, מיכפת לא איכפת ליה? אמר מר: נוטל הימנה כדי תרומה ומניחה בכליו של חבר, וכשבא עם-הארץ ליטול, נוטל את שתיהן ואינו חושש. וליחוש דילמא נגע בה! בשלמא התם אית ליה היכרא, הכא מאי היכרא אית ליה?

5 רש"י שבת פד ע"ב סובר שכלי חרס מוקף צמיד פתיל אינו נטמא בהסט, וקשה עליו ממשנה זו, ובמקום אחר ("מעלין בקודש" גיליון י"ז, אדר תשס"ט, עמ' 152-160) הארכתי ליישב את דבריו ואכ"מ.

דמנח ליה בכלי גללים, בכלי אבנים, בכלי אדמה. א"ה, מאי איריא דחבר? אפי' דעם הארץ נמי! ה"נ קאמר: בכלים של עם הארץ הראויין להשתמש בהן חבר.

וכן פסק הרמב"ם (הלכות תרומות יב, ט):

אין עושין לעם הארץ תרומת זיתיו בטהרה אבל עושין לו זיתי חולין בטהרה משום כדי חייו של בודד. וכיצד עושה? נוטל כדי התרומה ומניחה בכלי שאינו מקבל טומאה כגון כלי אבנים וכשיבוא עם הארץ ליטול החולין והתרומה אומרין לו הזהר שמא תגע בתרומה שלא תחזור לטבלה.

וכן (הלכות בכורים ח, יב):

אין עושין חלת עם הארץ בטהרה אבל עושים עיסת חולין בטהרה. כיצד? מגבל העיסה זה החבר ומפריש ממנה כדי חלתה ומניחה בכלי גללים או כלי אבנים או בכלי אדמה שאין מקבלין טומאה, וכשיבא עם הארץ נוטל את שתיהן את העיסה ואת החלה, ואומרים לו הזהר שלא תגע בחלה שמא תחזור לטבלה, ומפני מה התירו לו זה משום כדי חייו של גבל.

ולכאורה קשה טובא, דאם עם-הארץ מטמא בהסט, איך ייקח את התרומה או חלה לכהן אפילו בכלי אבנים - הרי יטמא את התרומה או את החלה בהסט, וצע"ג לכאורה.

גדרי הסט הזב

ואמנם, לולא דמסתפינא היה נלפענ"ד ליישב, אחר שנעמוד על גדרי טומאת הסט של הזב. דהנה, חידוש הוא שחידשה תורה בזב, שהזב מטמא בהסט. דבכול התורה כולה, הטהור שנושא או מסיט את הטומאה שמתמאה במשא נטמא; אבל מלבד זב וחבריו לא מצאנו בשום מקום שטמא שמיט את הטהור, מטמא את הטהור.

וכן מבואר בגמרא (נדה מג ע"א):

אמר ר"ל: קנה בקומטו של זב, והסיט בו את הטהור, טהור. קנה בקומטו של טהור, והסיט בו את הזב, טמא. מאי טעמא? דאמר קרא 'וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים' - זהו הסיטו של זב, שלא מצינו לו טומאה בכל התורה כולה, ואפקיה רחמנא בלשון נגיעה, למימרא דהיסט ונגיעה כידיו, מה התם מאבראי, אף הכא מאבראי.

ומצאנו עוד מקור להסט הזב בתורת כוהנים מצורע (פרשת זבים פרשתא ג):

'כלי חרס' אין לי אלא כלי חרס; מניין לרבות כלי נתר? ת"ל 'וכלי חרס אשר יגע בו הזב'. יכול אפילו נגע בו הזב מאחוריו יהא טמא?... תלמוד לומר 'אשר יגע בו', ולהלן הוא אומר 'אשר תבושל בו', מה 'בו' האמור להלן מאוירו אף כאן מאוירו. מאחר שלמדנו שאין מטמאים אותו אלא מאוירו, מה תלמוד לומר 'אשר יגע בו'? מגע שהוא ככולו הוי אומר זה היסוט.⁶

6 עיין רש"י שבת פג ע"א ד"ה כרע הזב, וריטב"א נדה לב ע"ב ד"ה ועליונו. לדעת רש"י יש לימוד שלישי להסט הזב, אך כפי שיתבאר להלן הע' 11 לדעת הרמב"ם לימוד זה עוסק בעניין אחר.

דין טומאת עם הארץ וגדרי הסט הזב

ולכאורה, צריך באור למה אפקיה רחמנא להסט בלשון מגע? וכי סניא לה לתורה לשון משא?⁷ ונראה שאין כאן רק חידוש שהזב מטמא בהסט; אלא שהתורה חידשה סוג חדש של טומאה, כאשר יתבאר.

דהנה יש לחקור בהא דזב מטמא בהסט ומשא - האם זו טומאת מצב, דהיינו בזה שהטהור נמצא נתמך ע"י הזב הוא נטמא; או שמא יש כאן טומאת המשכה, שחידשה התורה שהסט הוא כנגיעת הזב ממש, שהזב בעצמו נחשב כאילו נוגע בטהור.

משל למה הדבר דומה? להא דמבואר בגמרא חולין קכה ע"ב שהמאהיל על הקבר למאן דאמר אחד נחשב טומאת מגע, וביאר רש"י (ד"ה דכולה) שבהאילה אין הטומאה מפאת מה שהטהור נמצא בקו ישר מעל הקבר, אלא מפאת שבמקום המצאו שם נמצאת הטומאה, ולכן יש כאן טומאת מגע עיי"ש.ה. וכעין זה יש לומר לגבי הסט, שחדשה התורה שהסט הזב הוא כמגע הזב ממש, דהיינו שרואים כאילו טומאת הזב נמשכת דרך מסילת ההסט כאילו הכל ידא אריכתא של הזב עד שנוגעת ממש בדבר הניסט.⁸ וזהו דאפקיה רחמנא בלשון נגיעה, ללמד שיש כאן טומאת מגע ממש ודו"ק. וראה לשון הרמב"ם (הלכות מטמאי משכב ומושב ח, ב): "הזב שהסיט את הטהור - בין אדם בין כלים, אפילו כלי חרס - טמאין, מפני שהנדת הזב לאחרים כאילו נגע בהן".

ונפק"מ בין שתי הגישות יש לכאורה לגבי חציצה. שהרי אם הטהור הניסט נטמא מפני שהוא נישא על ידי הזב, מה לי אם יש בינו לזב דברים שחוצצים - המצב שלו אינו מושפע, והוא ייטמא ונכמו שמצאנו אצל טומאת משא רגילה כמבואר לכאורה ברמב"ם (הלכות טומאת מת א, ו): "טומאת משא האמורה בכל מקום, בין במת בין בשאר המטמאים במשא, הוא שישא האדם את הטומאה אע"פ שלא נגע בה, אפילו היה בינו לבינה אבן, הואיל ונשאה נטמא" ע"ש. מה שאין כן אם מדובר בטומאת המשכה ומגע, הרי שאם יש חוצץ בדרך הטומאה, הטומאה לא תגיע, לא יהיה פה מגע, והדבר הניסט יישאר טהור.⁹

ומעתה, שמא יש לומר שכלי אבנים אדמה וגללים שאינם מיטמאים בשום טומאה ולא נתרכו כלל לטומאת הסט, חוצצים מפני ההסט. ואם אוכלים מונחים בכלי אבן, והזב מסיט את הכלי, לא ייטמאו האוכלים שבתוך הכלי.

והנה, שנינו במשנה (זבים ה, ב): "כל הנישא על גבי הזב טמא... האכלין והמשקין...". וכתב הרמב"ם בפהמ"ש: "כל הנישא על גבי הזב אפילו היה בינו לבין הזב כמה אמצעים הרי זה טמא... שהכלל אצלינו שטומאת אכלין ומשקין... מתטמאין אפילו מאחורי החציצות

7 באמת, לגבי ויקרא טו, יא תירצה הגמרא נדה מג ע"א הנ"ל. אולם, לגבי ויקרא טו, יב עדיין השאלה קיימת.

8 יש להדגיש שאין כוונתי לומר שטומאת הזב בוקעת ועולה דרך האוויר, כמו טומאת מת, וכל האזכור של טומאת מת הוא רק לשם משל. ועיין ב"ק יז ע"ב ברש"י ובנמוקי יוסף שאין הסט בחבורין, ואם זרק הזב משהו והסיט כלי, אין שם טומאה כלל ע"ש.

9 בתוס' חולין עא ע"ב ד"ה אטו כתבו שפכים קטנים של חרס אינם נטמאים בהסט, וממילא מה שבתוכם אינו נטמא גם כן ע"ש.ה, ועיין ב"ח אורח חיים סי' תרע ונודע ביהודה תנינא סי' קלז, והארכתי בזה ב"מעלין בקודש" (ראה הערה 5) אות ג': 'קושיית הנודע ביהודה', ואכ"מ. ואף שאין זה שייך לשיטת הרמב"ם שהרי לדעת הרמב"ם פכים קטנים נטמאים בהסט, מ"מ יש כאן דוגמא לחציצה בהסט.

מעל גבי הזב". ובפרושו למשנה ג הוסיף: "שכל מקום שתשמעהו אומר מלמעלן או מלמטן או נשא או נישא, אין שם תנאי נגיעה כלל, אלא אפילו היו אבנים מבדילים ביניהם" ע"ש. וכן כתב (הלכות מטמאי משכב ומושב ו, ה): אם היה אחד ממטמאי משכב למטה, ואבן על גביו, ואוכלין ומשקין וכלים ואדם על גבי האבן, זה למעלה מזה, כולן טמאין וראשון לטומאה ע"ש. ומבואר לכאורה, שהנישא על גבי זב נטמא, גם אם חוצץ בינו לבין הזב אבן. וזה סותר לכאורה את כל מה שכתבנו ונפל פיתא בבירא!

חילוק בין משא להסט

אולם, באמת, יש לקיים את דברינו, אחר שנתבונן בהבדל שישנו לדעת הרמב"ם בין טומאת משא לבין טומאת הסט. דהנה, רש"י (חולין כ ע"ב ד"ה מלק) והר"ש (כלים א, ג וזבים ה, ג) הסכימו שאין אדם נטמא במשא (מנבלה או מכל שאר הטומאות שמטמאין במשא) אלא אם כן הזיז את הטומאה הנישאת עליו.

אולם, ברמב"ם כתב (הל' טומאת מת א, ו):

טומאת משא האמורה בכל מקום, בין במת בין בשאר המטמאים במשא, הוא שישא האדם את הטומאה אע"פ שלא נגע בה... ואחד הנושא הוא בעצמו או שנשאה אחר והניחה למעלה מזה, הואיל ונשאת עליו מכל מקום נטמא.

ועוד כתב (שם הל' ז):

מסיט בכלל נושא הוא וכל דבר שמטמא במשא מטמא בהסט. כיצד? קורה שהיא מונחת על הכותל ועל צדה מת או נבלה וכיוצא בהן, ובא הטהור לקצה הקורה השני והנידו, כיון שהניד את הטומא שבקצה השני נטמא משום נושא, ואין צריך לומר אם משך את הקצה השני כנגד הארץ עד שהגביה הטומאה או שגרר הטומאה על הארץ שזה נושא ודאי, וזו וכל כיוצא בה היא טומאת הסט האמורה בכל מקום.

ומבואר מדברי הרמב"ם שחילוק יש בין משא לבין הסט, שבמשא נטמא כל שהטומאה עליו, גם אם לא הניד את הטומאה, ובהסט נטמא גם אם אין הטומאה עליו, אלא שמזיז את הטומאה (וכן דייקו האחרונים מדבריו, ראה לדוגמא מנחת חינוך מצוה קסא אות ג).

והנה, כל זה נאמר לגבי טהור שנושא או הסיט את הטומאה שמטמאה במשא. אבל בזב יש דין מיוחד, שאם הטומאה - כלומר, הזב - מסיטה את הטהור, נטמא הטהור. וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות מטמאי משכב ומושב ח, ב):

אין בכל הטומאות כולן טומאה שאם תסיט את האדם הטהור או את הכלי הטהור טמא אותן, אלא הזב או חבריו בלבד. וזה היא הטומאה היתירה בזב שלא מצינו כמותה בכל התורה, שאם הסיט את הטהורין טמאן. כיצד? היתה קורה מוטלת על ראש הגדר ואדם טהור או כלים אפילו כלי חרש על קצתה והניד הזב את הקצה השני הואיל ונתנדנדו מחמת הזב הרי זה כמי שנגע בהן וטמאן, ונעשו ראשון לטומאה דין תורה. ואין צריך לומר שאם נשא הזב את האדם או את

דין טומאת עם הארץ וגדרי הסט הזב

הכלים שטמאן.¹⁰ ואחד זב או זבה ונדה ויולדת בכל אלו הדברים. הנה למדת שהאדם הטהור שהסיט את הזב נטמא משום נושא זב. והזב שהסיט את הטהור בין אדם בין כלים אפילו כלי חרש טמאן מפני שהנדת הזב לאחרים כאילו נגע בהן.¹¹

נמצא ששונה הסט הזב ממשא, שהסט מטמא רק אם הזיז את הטומאה, ואילו טומאת משא מטמאה לרעת הרמב"ם מעצם היות הדבר הטמא מונח על הטהור גם בלי שיזיזו.

עליונו של זב

והנה, יש דין נוסף לגבי זב, עליונו של זב, שכל שיהיה למעלה מן הזב - טמא, בין אדם בין כלים העשויוין למשכב ולמושב ולמרכב, בין שאר כל הכלים, בין אוכלין בין משקין, הכל ראשון לטומאה (הלכות מטמאי משכב ומושב ו, ו). וזהו אפילו אם מפסיק אבן באמצע, וכמו שכתב הרמב"ם (שם הל' ה): "אם היה אחד ממטמאי משכב למטה ואבן על גביו ואוכלין ומשקין וכלים ואדם על גבי האבן זה למעלה מזה כולן טמאין וראשון לטומאה" ע"ש. אלא שכבר כתב הרמב"ם שזהו מדרבנן, וזה לשונו (שם ו, ג): "כל הכלים שינשאו למעלה מן הזב הן הנקראין מדרף והן כולן ככלים שהוא נוגע בהן שהן ראשון לטומאה... וטומאת מדרף מדבריהם". וכן כתב בפירושו המשנה פרה י, א ע"ש.¹²

נמצא שאוכל שמונח מעל גבי הזב, גם אם אבן מפסיקה בינו לבין הזב, טמא טומאת ראשון לטומאה מדרבנן. ואילו, אוכל שמסיט הזב, דהיינו שמנידו ומזיזו, גם אם אינו מעליו, נעשה ראשון לטומאה מדאורייתא מדין הסט הזב כאילו נגע בו הזב. ונראה פשוט שדין עליונו של זב הוא דוגמת דין טומאת משא, ולכן אין האבן מפסיקה. ואילו דין הסט כבר כתבנו שהוא סוג של טומאת מגע ממש, שטומאת הזב נמשכת ונוגעת בדבר המוסט. וממילא שייך לגביה חציצה.

מעתה, בנידון הגמרא גיטין הנ"ל, תרומה או חלה בכלי אבן שמרים הזב ולוקח לכהן, יש לדון מצד שתי טומאות: א) טומאת עליונו של זב מדרבנן, ומפאת שכלי האבן מונח על ידיו

10 נראה לי ברור שכוונת הרמב"ם כאן לנשיאה עם תנועה, דאם כוונתו למשא כפי שהוגדרה בהל' טומאת מת הנ"ל, דהיינו שהכלי מונח על הזב, איך שייך לומר כאן 'ואין צריך לומר'?

11 אף שהזכיר הרמב"ם רק כלים ואדם שנטמאים בהיסט הזב, מ"מ ברור מדבריו להלן ח, ו שאף מאכלים ומשקים נטמאים בהיסט הזב. וראה משנה זבים ד, ו על מה ששינונו שם: הזב בכף מאזנים והאכלין והמשקין בכף שניה טמאין, וכתב הרמב"ם בפירושו המשנה: "אין הברל כאן בין כרע הזב או כרעו האכלין הרי הן טמאין בהיסט הזב כמו שקדם מגעו שהוא ככולו" ע"ש. ומכל מקום צריך בירור קצת למה לא הזכיר כן בתחילת דבריו.

12 עיין פירושו המשנה (זבים ד, ו): "וטומאת מדרף היא מה שאבאר לך, והוא שהזב וחבריו... אם היה עליו מלמעלה אכלין ומשקין נטמאו, ואפילו היה בינו לביןם חוצצים רבים... ונלמד ענין זה בזב ממה שנאמר בו וכל כלי עץ ישטף במים, אמרו בספרא מה בא זה ללמדנו, אם ללמד שיטמא כלי שטף במגע, והלא כבר נאמר והנוגע בבשר הזב יכבס בגדיו, אם הנוגע בו מטמא כלי שטף במגע, הוא עצמו לא יטמא כל שטף במגע? אם כן למה נאמר כלי עץ ישטף במים, אלא אלו אכלין ומשקין וכלים שעל גבי הזב. ואמרו עוד וכל כלי עץ ישטף במים מלמד שהוא עושה על גביו מדרף וכו'" ע"ש. ונראה שלדעת הרמב"ם כל זה אסמכתא בעלמא. ועיין רש"י שבת פג ע"א ד" ה כרע שפירש לימוד זה לענין הסט הזב. ועיין אור שמח הל' מטמאי משכב ומושב ו, ה ד"ה ודע.

של העם-הארץ (שהרי דין זה הוא אפילו אם מונח על מקצת הזב, עיין הל' מטמאי משכב ומושב ח, יא ומשנה זבים ה, ב ע"ש); (ב) טומאת הסט דאורייתא.

והנה, לגבי טומאת הסט, כבר כתבנו לפרש שהסט הוא דין מיוחד של מגע הזב, והוא טומאת המשכה, וממילא האבן חוצצת ואין ההסט מטמא את התרומה. ולגבי טומאת עליונו של זב, יש לומר שכאשר גזרו על העם-הארץ להיות כזב, נתנו לו רק דיני דאורייתא של זב, אבל לא דיני דרבנן. וממילא, עם-הארץ שנוטל חלה או תרומה בכלי של אבן, אינו מטמא את התרומה או החלה, ואתי שפיר סוגית הגמרא גיטין סב ע"א הנ"ל גם לשיטת הרמב"ם והרי"ד שעם-הארץ עושה משכב ומושב ומטמא הסט, ואף על פי כן מותר לו ליטול תרומה או חלה בכלי של אבן ודו"ק.¹³

ואם כנים הדברים, נמצאנו למדים שדעת הרמב"ם שגזרו על עם הארץ להיות כזב לכל דבר, הן לעשות משכב ומושב, והן לטמא בהסט, וראיה לדבר, הנוסח המקורי לפרוש הרמב"ם לדמאי שהתחלנו בו.

13 עוד יש להקשות לכאורה על דברינו ממשנה כלים ט, ו: לבנה שבלעה את הטבעת והיו טהורין... הסיטן הזב נטמא ע"ש. הרי שטבעת שנבלעה בתוך לבנה כן נטמאת בהיסט, ואין הלבנה חוצצת. אך באמת, יעויין בפהמ"ש לרמב"ם שם שלבינה היא כלי חרס עש"ה. וממילא, אין אף מקרה שם במשנה של אדמה, אבן, או גללים. ויש לומר, שרק אלה חוצצים בהיסט. אבל שאר המינים, אף שאינם כלי ואינם מקבלים טומאה, זהו בגלל דין צדדי שרק כאשר הם כלי או יש להם בית קיבול, נטמאים. אבל המין בעצמו מקבל טומאה, ולכן אינו חוצץ מפני ההיסט.

וראיה לדבר, שהרי נתרבה במיוחד כלי חרס שנטמא בהיסט. ולדעת הרמב"ם היינו אפילו כלי חרס המוקף צמיד פתיל, וכמבואר בפשטות המשנה טהרות ז, ה, והרי, כלי חרס אינו נטמא אלא מתוכו. ואם נאמר שהיסט הוא סוג של טומאת מגע, איך יתכן שנגע בתוך הכלי? ובעל כורחנו שחרס אינו חוצץ. והוא הדין שאר המינים שמקבלים טומאה אינם חוצצים. אבל אבנים, אדמה, וגללים, שאינם מקבלים טומאה בשום מקום, חוצצים מפני ההיסט וככל הנ"ל.